

down or unify. With the decrease in the percentage of governmental banks within the sector and with the decrease in the financing requirements of the government, governmental dominance will also decrease and the sector will have a more competitive structure.

BİLANÇO YAPISI İTİBARIYLA TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

Zekai ÖZDEMİR*

ÖZET

Karşılaştırmalı performans değerlendirmesi yapılan bu çalışmada, genel bankacılık tarihi, Türkiye Bankacılık tarihi ve ekonomik tarihsel olaylar ele alınmış, bunlara ek olarak son dört yılın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Özellikle, Türkiye’de banka birleşme ve devralmaların arttığı ve rekabetin hızlanacağı bu yeni dönemde; teknolojik altyapısını yenileyemeyen, elektronik bankacılık hizmet ve ürünlerini sunamayan, bireysel bankacılık faaliyetlerini arttıramayan bankalar kapanmak veya birleşmek zorunda kalacaklardır. Kamu bankalarının sektördeki ağırlığının ortadan kalkması ve kamunun finansman ihtiyacının düşmesi sonucu kamunun belirleyiciliği'nin azalmasıyla birlikte, sektör daha rekabetçi bir yapıya kavuşacaktır.

ABSTRACT

In this study comparative performance evaluation, general banking history, Turkish Banking history, economic historical events and in addition to these a general evaluation of the last four years were carried out. Particularly, in this new era, where an increase in the unifications and takeovers in the banking system and in the competition have been observed, banks which does not renovate their technologic infrastructure, does not offer electronic banking services and products or does not improve their individual banking activities will have to close

* Doç. Dr., İ.Ü., İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü.

GİRİŞ

Uzun yıllara dayanan geçmişi olan bankacılık sistemi, Türkiye ekonomisinde yaşanan tüm gelişmelerden etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmektedir. Bankacılık sistemimiz Türkiye ekonomisinde başlayan ve devam etmekte olan yapısal değişime uyum sağlamak ve bu güçlü değişime katkıda bulunmak amacıyla gerekli önlemleri almış, ve yapılanma içine girmiştir.

Ekonomi de yaşanan gelişmelere Türk bankacılık sistemi de uyum göstermiştir. 1959 Yılında Türk bankacılık sisteminin toplam aktifleri 6,3 Milyar Dolar, 1981 Yılında 22,5 Milyar Dolar yükselmiştir. 1993 Yılında 72,4 Milyar Dolar olan büyüklük, 1994 Yılında Devalüasyon’dan sonra 52 Milyar Dolar gerilemiştir. 2000 Yılında 154 Milyar Dolar olan sistem büyüklüğü, 2001 Yılında 115 Milyar Dolar ile yılı kapamıştır. 2003 Yılı büyüklük 178,8 Milyar Dolar olmuştur.

Karlılık performansına bireysel bankacılık işlemleri, sermaye piyasa işlemleri, son yıllarda büyük etki yapmıştır. Yüksek enflasyon sebebi ile vade yapısı kısalmış, mevduat yapısı yan yarıya döviz cinsinden olmuştur.

Şube sayısı 1959 yılında 1716 iken, 1980 yılında yaklaşık 6000 olmuştur. 1980-1995 arasında rakamda büyük bir değişiklik olmamıştır. 2000 yılında 7837 olan şube sayısı, 2004 Ekim tarihinde 6005 olmuş, bu rakamın 1943 adeti Kamusal Sermayeli Ticaret Bankaları, 3666 adeti de Özel Sermayeli Ticaret Bankaları olmuştur.

24 Ocak 1980 tarihinde Hükümet tarafından yeni bir ekonomi politikası benimsenmiştir. Bu politika ile ekonomide bozulan makro dengelerin düzeltilmesi amaçlanmıştır. Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları sonrası döviz kurları hızlı bir yükselme eğilimine girmiş, faiz oranları yüksek düzeyde seyretmiştir.

1990'larda birçok banka yurtdışında banka kurmuş, kurulmuş bankalara iştirak etmiş veya şube açmıştır. Yani bir dışa açılma süreci yaşanmıştır. Ayrıca ekonomideki bu gelişmelere paralel olarak, zarar ortaklığı esasına göre çalışan özel finans kurumları da kurulmaya başlamıştır. Son yıllarda yeni Özel finans kurumlarının kurulması, bu kurumların sektördeki önemini arttırdığını göstermektedir. Ancak, Türkiye'de mali kesimin en belirleyici unsuru hala bankalardır.

Özellikle, finansal ekonomiden reel ekonomiye geçildiğinde, yani risksiz kamu kağıtları getirisinin azaldığı, ve enflasyonun düşürüldüğü bir ekonomik ortamda bankaların sorunlarının giderek artacağı açıktır. Bu ortamda sektörden çıkışların, birleşmelerin ve devralmaların yaşanması kaçınılmaz görünmektedir.

1. BANKACILIK TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Banka teriminin İtalyanca 'Banco' sözcüğünden geldiği sanılmaktadır. Banco sözcüğünün İtalyanca da ki anlamı masa, sıra ya da tezgah demektir. Lombar' diyali Yahudiler, bankacılık işlemlerini pazarlara koydukları birer masa banco üzerinde yaparlardı.

Sümer ve Babillilerin ilk bankacılık işlemlerim yapıları Bilinmektedir. Sümerler' de M.Ö 3500 yılında kurulan Maket bildiğimiz ilk banka kuruluşudur.

1.1. Dünya Bankacılık Tarihi

M.Ö 3500 - Sümer ve Babil'de mabetlerde rahiplerin borç verdiğine dair bankacılık belgeleri bulunmuştur.

M.Ö 2000 - Eshunna Krallığı ilk bankacılık yasalarını düzenlemiş , faiz oranını % 20 olarak hükme bağlamıştır.

Hamurabi yasaları , kredi verme , mevduat toplama , komisyon işlemlerini hükme bağlamış , kredi senetleri killere 2 nüsha olarak yazılmıştır.

Antik ve Orta Çağ - Yunanlılar , Romalılar ve Mısırlı'lar bankacılığı geliştirmiş, eski Mısırda faiz sınırlanırken eski Yunan da bankacılık denetimlerine başlanmıştır.

1609 İlk modern banka (Amsterdam Bankası) kurulmuştur.

1637 Venedik Bankası kurulmuş, çek ve Banknot kullanımı başlamıştır.

1640 İngiltere de Kral tarafından tüccarların altınına el konulmasıyla birlikte, altınlar 'goldsmith' denen tüccarlara sertifika karşılığı verilmeye başlanmıştır.

1694 İngiltere , Fransa ile yaptığı savaşın finansmanı için İngiltere Bankası' m (İlk Merkez Bankası)kurmuştur.

Bankacılık ilk çağlardan günümüze çok önemli bir gelişme kaydetmiştir. 13.yüzyılda bir Banco'da yapılan bankacılık faaliyeti artık her türlü teknolojiye sahip, modern ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Lombardların katkılarıyla 13. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan ve Avrupa'da kurulan fuarlar sayesinde temel kuralları oluşan bankacılık, asıl gelişimini 1453'te İstanbul'un fethinden sonra yaşamıştır. Fetihden sonra Avrupa'da yaşanan Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından oluşan ortamda faiz yasağının ortadan kalkması bankacılığın gelişmesine çok önemli katkı sağlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 17. yüzyılın başlarından itibaren bugünkü anlamda bankalar kurulmaya başlamıştır. Bu çerçevede, 1609'da Hollanda'da Amsterdam Bankası (Amsterdamsche Bank) ve 1637'de İtalya'da Venedik Bankası kurulmuştur. İngiltere'de piyasadaki istikrarsızlığı önlemek amacıyla, bir merkez bankası işlevi gören İngiltere Bankası 1664'te kurulmuştur.

Amerika'daki modern bankacılık ise, 1782'de Bank of North America'nın kurulmasıyla başlamıştır. Bu bankanın başarılı olması üzerine başka bankalar da kurulmaya başlamıştır. 1791 yılında, hem özel banka hem de merkez bankası niteliği taşıyan Bank of the United States kurulmuştur. Bu banka para ve kredi miktarından sorumlu bir kamu kurumu olarak faaliyet göstermiştir. ABD'de 1863'te çıkarılan Bankalar Kanunu ile eyalet bankaları ve ulusal bankalardan oluşan ikili bir bankacılık sistemi kurulmuştur. Ancak, bugünkü Merkez Bankası olan FED (Federeal Reserve System) 1913 yılında çıkarılan kanunla kurulmuştur.

1.2. Türkiye' de Bankacılık

Türkiye'de bankacılığın tarihsel gelişimini altı dönemde incelemek mümkündür (Akgüç, 1989:17). Bu dönemler; 1923 yılına kadar olan Osmanlı Dönemi, 1932 yılına kadar geçen ulusal bankalar dönemi, 1933-1944 kamu bankaları dönemi, 1945 den - 1960-1980 arası planlı döneme kadar olan özel bankalar dönemi, 1960-1980 planlı dönem ve 1980 sonrası dışa açılma ve serbestleme dönemidir.

1.2.1 Osmanlı Döneminde Bankacılık

Tanzimat Dönemi'ne kadar geçen sürede bankacılık ile ilgili bir ize rastlanmamıştır. Faizcilik gayrimüslimler tarafından yapılmaktayken Türkler daha çok askerlik ve yöneticilik gibi işlerle uğraşmışlardır. Osmanlı Hazinesinin sıkıntıya düşmesi ile birlikte kendilerine sarraf ve galata bankerleri adı verilen bazı kişiler etkinlik kazanmıştır. Böylece kısmen de olsa bankacılık benzeri bir sistem oluşmuştur 1845 yılında Galata bankerlerinin ileri gelenlerinden iki tanesi ile bir anlaşma yapılarak Osmanlı ithalatının finansmanın sabit bir döviz kuru üzerinden bu bankerler tarafından dış mali piyasalara yazılacak poliçelerle finanse edilmesi uygulaması başlatılmıştır. İlk kağıt para, Kaime 1840 yılında bütçe açıklarını kapatmak için çıkarılmıştır. Bu sözleşme 1847 yılında yenileneceği sırada bankerler hükümetten aynı işlevi yerine getirmek üzere bir banka kurmalarının (İSTANBUL BANKASI) kabulünü istemişler ve bu istek kabul edilmiştir. Bu şekilde kurulmuş olan İstanbul Bankası faaliyete son verdiği 1852 yılına kadar kaimelerin dış değerinin sabit kalması yönünde önemli katkılarda bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bankacılığın 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ile başladığı yaygın olarak kabul edilen bir görüştür. Osmanlı Bankası'nı İmparatorluk'ta faaliyet göstermiş diğer yabancı bankalardan ayıran en önemli özellik, bankaya 1863 Anlaşması ile para basma ayrıcalığının tanınmış olmasıdır. Yine, 1863'de yapılan anlaşma ile Osmanlı Devleti, tüm gelirlerini Osmanlı Bankası'na yatırmayı, tüm ödemelerini bu banka aracılığı ile yapmayı, iç ve dış borçlanmaları ile ilgili tahvilleri bu banka aracılığı ile çıkarmayı, her yıl bütçesinin bir örneğini bankaya vermeyi ve olağanüstü durumlar dışında bütçede yer alan harcamaların üstünde harcama yapmamayı kabul etmiştir. Bankaya devlet bütçesini denetleme yetkisi verilmiştir. Tüm bunların karşılığında

banka, hükümete teminat karşılığı kısa vadeli avans vermekle yükümlü tutulmuştur (Akgüç, 1989:15).

1863 yılında, çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi verilmesi amacıyla Memleket Sandıkları kurulmuştur, 1888 yılında tarımsal kredilendirmeyi devlet denetimine alacak olan Ziraat Bankası, ilk devlet bankası sıfatıyla, kurulmuştur

1.2.2 Ulusal Bankalar Dönemi (1923-1932)

Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılına gelindiğinde, Türkiye ekonomisi, "Osmanlı Devlet'i tarafından kurulan birkaç askeri fabrika, imtiyazlı yabancı şirketler tarafından demiryolu, madencilik alanlarında yapılan yatırımlar, İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde oturan halkın su, elektrik, hava gazı, telefon, taşıt ihtiyacını gidermek maksadıyla kurulan işletmeler bir tarafa bırakılacak olursa, büyük ölçüde idame ekonomilerinden meydana gelmektedir. Özellikle tarım sektöründe kuru üzüm, kuru incir, fındık, pamuk gibi ihraç ürünleri yetiştiren işletmeler hariç, esas itibarıyla kendi ihtiyacı için üretimde bulunan, ancak kendisi tarafından üretilmeyen mahdut mallan piyasada satın alabilmek, cep harçlığı sağlamak maksadıyla yetiştirdiği mahsulün bir kısmını piyasaya arz eden veya kısmen piyasa için ürün yetiştiren köylü işletmeleri hakimdir. Bu işletmelerde üretim tekniği geridir, sermaye ihtiyacı asgari seviyededir (Zarakolu, 1989:15).

1923 yılında hükümet ve toplumun tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, ekonomik gelişme için ulusal bankacılığın kurulmasının gerekliliği tüm katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Kongre'de ifade edilen görüşlere göre Özel kesimin olanakları henüz güçlü bankalar kurulması için yeterli değildir. Bankaların kurulmasında devletin katkısı olmalıdır (Akgüç, 1989:19).

Kongre'ye katılan tüccarlar bir ana ticaret bankasının kurulmasını önermişler, ve Türkiye İş Bankası bu öneriler doğrultusunda 1924 yılında özel sektör bankası olarak kurulmuştur. İktisat Kongresi'ne katılan sanayicilerin önerileri arasında bir sanayi bankasının kurulması da yer almıştır. Bu öneri doğrultusunda 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bu banka ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır.

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan temsilciler de tarım sektörüne daha fazla ve daha uygun koşullarda kredi verilmesi amacıyla Ziraat Bankası'nın güçlendirilmesini istemişlerdir. Bu istekler doğrultusunda Ziraat Bankası'nın sermayesi 1924 yılında artırılmış, bankaya tarımsal kredi vermenin yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi verilmiş ve bankanın statüsü anonim şirket olarak değiştirilmiştir. 1930 yılında bankanın kaynakları tekrar artırılmıştır. Bu sermaye artışlarına rağmen banka 1920'ler ve 1930'larda faiz oranlarının düşük tutulduğu tarım kredilerini fazla kullandırmamış, bu dönemde daha çok ticari kredi vermiştir. 1923-1932 döneminde, bölge tüccarlarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çok sayıda yerli veya yabancı sermayeli tek şubeli banka kurulmuştur.

1.2.3 Özel Amaçlı Devlet Bankalarının Kurulduğu Dönem (1933-1944)

İktisadi devletçilik stratejisi, bankacılık sistemimizi de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde, Sümerbank(1933), Belediyeler Bankası(1933), Etibank(1935), Denizbank(1937) ve Halk Bankası ve Halk Sandıkları(1938), sanayi planlarında yer alan işletmelerin kurulması, işletilmesi ve finansman ihtiyaçlarının sağlanması amacıyla, devlet tarafından özel amaçlı banka statüsüyle kurulmuştur.

Sümerbank'ın en önemli işlevi, bu planının uygulandığı 1933-1938 yıllarında 13 sanayi tesisin kurulmasını sağlamak olmuştur. Bu yatırımların finansmanı için Sovyetler Birliği'nden sağlanan 8 milyon dolarlık krediden yararlanılmıştır. 1935 yılında, ağırlıklı olarak madencilik ve enerji sektörlerinde faaliyet gösterecek olan 100'e yakın sanayi tesisin yatırım planlarını içeren İkinci Sanayi Planı hazırlanmıştır. Etibank, bu planda yer alan maden yataklarını ve enerji kaynaklarını işletecek işletmeleri oluşturmak, yönetmek ve finansman ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

1933-1944 döneminde sanayileşme için gerekli olan ancak getirişi görece olarak düşük olduğu için özel sektör tarafından yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi, bu yatırımların finansmanlarının bütçe olanakları zorlanarak ve bazı zorunlu tasarruf imkanlarına başvurulmasıyla mümkün olabilmiştir. 1936 yılında kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile, banka

mevduatlarının yüzde 15'i oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri'nden veya aynı derecede (yaklaşık yüzde 6-7 oranında) faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiş, bu uygulamanın bir amacı da kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı sağlamak olmuştur.

Bu dönemde, hem devlet işletmelerinin finansman ihtiyacında hem de 2. Dünya Savaşı nedeniyle savunma harcamalarında meydana gelen artışlara bağlı olarak, hükümetin bankacılık sektöründen kredi talepleri artmış, uzun vadeli iç borçlanmaya gidilmiş ve Merkez Bankası reeskontundan yararlanılmıştır. 1938 yılında, İngiltere'den kredi olarak alınan 10 milyon sterlin değerindeki altın 1940 yılında karşılık gösterilerek, Merkez Bankası'ndan avans alınmıştır. Ayrıca 1942 yılında munzam karşılık oranı yüzde 20'ye yükseltilerek, bu karşılıkların tamamının Devlet İç Borçlanma Senetleri'ne yatırılması zorunluluğu getirilmiştir.

1.2.4 Özel Bankaların Geliştiği Dönem (1945-1959)

Bu dönemde, özel kesime ve piyasa ekonomisine önem veren bir ekonomi politikası benimsenmiş olmasına rağmen, daha önceki dönemlerde uygulanan, getirişi fazla olmadığı için özel sektöre yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi ve böylece özel kesimin teşvik edilmesi politikasına devam edilmiştir. Sulama, enerji, ulaştırma, çimento, şeker, dokuma, kauçuk, demir çelik sanayilerinde önemli devlet yatırımları yapılmıştır. 1953 yılı ve sonrasında tarımda ekime açılacak toprakların sınırlarına gelinmesi ve kötü hasat yıllarının birbirini izlemesi sonucu tarımsal ürünün azalması nedeniyle bu yatırımların finansmanında ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Buna rağmen yatırımlara devam eden hükümetler gittikçe artan ölçülerde Merkez Bankası kaynaklarına başvurmuşlardır. Bu dönemde de, kamu sektörü finansman ihtiyacının karşılanmasında yüzde 20 oranında uygulanan mevduat munzam karşılıklarından yararlanılmasına devam edilmiştir. Munzam karşılıkların Merkez Bankası Amortisman ve Kredi Sandığı Hesabı'na nakit olarak yatırılması ve bunlara yüzde 3-4 oranında faiz ödenmesi uygulaması getirilmiştir.

1945-1959 yılları arasında yatırımların, modern işletmelerin, milli gelir ve nüfusun hızla artması, şehirlerin büyümesi, sanayi sektörünün

milli gelirden daha çok pay almaya başlaması, ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi yükselmiş ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır. Yapı ve Kredi Bankası (1944), Garanti Bankası (1946), Akbank (1948), Pamukbank (1955) ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950) bu dönemde kurulmuştur.

Bu dönemde, faiz oranları ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümetçe belirlenmesi, ve döviz dayalı işlem yapma yetkisinin sadece Merkez Bankası'nda bulunmasının da etkisiyle, şube bankacılığına ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabet önem kazanmıştır. Şube bankacılığının yaygınlaşması, yerel bankaların tasfiyesi sürecini hızlandırmıştır.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, savaş sonrası batı ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkilere girildiği, ve yabancı ülkelere ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi alma olanaklarının arttığı bir ortamda kurulmuştur. Banka, 1925 yılında kurulan fakat uzun ömürlü olamayan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası denemesi bir yana bırakılacak olursa, ülkemizde kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın kuruluş sermayesinin önemli bir bölümü ticaret bankaları tarafından karşılanmış, kamu da bankaya uzun süreli krediler sağlayarak veya bu tür kredilerin sağlanmasına olanak hazırlayarak bankayı desteklemiştir. "Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, genellikle özel imalat sanayiini Türk lirası ve döviz kredileri ile finanse etmekte, madencilik, ulaştırma, enerji gibi ekonomik kalkınma açısından önemli sektörler için kredi vermektedir" (Akgüç, 1989: 48).

1958 yılında "bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi amacıyla Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur. Tüzel kişi statüsünde olan Türkiye Bankalar Birliği'nin kuruluşu ile ilgili kararlar 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nda yer almıştır.

Hükümetlerin Merkez Bankası kaynaklarına başvurma politikasının bir sonucu olarak bozulan ekonomik dengeler kendini 1953'ten sonra hızlı enflasyon, dış ticaret açıkları ve artan dış borçlar olarak göstermiştir. Döviz yetersizliği nedeniyle ithalatın güçlükle yapılabilmesi ve ithal girdi gereksinimlerini karşılayamayan fabrikaların

eksik kapasite ile çalışmaya başlaması, Türk lirasının devalüe edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1958 yılında açıklanan İstikrar Programı'nın bir parçası olarak dolar 2,8 liradan 9 liraya yükseltilmiştir. Programın desteklenmesi amacıyla Avrupa ülkelerinden dış kredi de sağlanmış olmasına rağmen, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesinin başarılabilmesi ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasına devam edilmesi, enflasyonun 1959 yılında da artarak devam etmesine neden olmuştur.

1.2.5 Planlı Dönem (1960-1980)

1950'lerin sonunda ekonominin içine girdiği durgunluk ve 1958 İstikrar Programı'na rağmen ekonomik dengelerin kurulamaması, 1950'li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikasının terk edilerek devletin ekonomik alanda müdahalesinin arttığı karma ekonomi uygulamasına geçilmesine neden olmuştur. 1960-1980 döneminde, kamu iktisadi girişimleri ve özel sektör aracılığıyla, ilki 1963 yılında uygulanmaya başlanan kalkınma planlarında yer alan yatırımlar gerçekleştirilerek, ithal edilen sanayi mallarının ülke içinde üretiminin sağlanmasını amaçlayan bir sanayileşme politikası izlenmiştir.

Bu dönemde yeni yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası kurulmasına izin verilmemiştir. Böylece sınırlı olan sektör kaynaklarının, sınırlı bir rekabet ortamında, mevcut bankalar aracılığıyla, planlarda belirtilen şekilde dağılımının sağlanmasına çalışılmıştır. Faiz ve döviz fiyatı değişimlerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı böyle bir ortamda faaliyet gösteren özel sektör bankaları, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır. 1950'li yıllarda kurulmuş pek çok küçük banka 1960'larda tasfiye edilmiştir.

Planlı dönemde 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere toplam 7 yeni banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kalkınma bankaları, T.C. Turizm Bankası (1962), Sınai Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976), bu dönemde kurulan ticaret bankaları ise

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap-Türk Bankası (1977)'dir. Kalkınma bankalarının kurulması ile ilgili ilke kararlar kalkınma planlarında yer almıştır.

Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, altı ticaret bankası tarafından kalkınma bankası olarak kurulmuş bir özel sektör bankasıdır. Bankanın kuruluşu ile kalkınma planlarında özel kesim için öngörülen alanlarda yatırım yapmak için gerekli orta ve uzun vadeli kredilerin özel kesim tasarrufları ve yabancı sermaye iştirakleri aracılığıyla sağlanması amaçlanmıştır.

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ve Arap Türk Bankası, Türk bankacılığının dışa açılmasının ilk örnekleri olmuşlardır. Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası, Amerikan ve İtalyan sermayesinin iştiraki ile dış ticaretin finansmanının sağlanması amacıyla kurulmuştur. Banka, Cumhuriyet döneminde yabancı sermaye iştiraki ile kurulan ilk bankadır. Arap-Türk Bankası, Libya ve Kuveyt sermayesinin katılımı ile yabancı ortaklı banka olarak, artan Arap sermayesini Türkiye'ye çekmek, Avrupa para piyasalarından yararlanmak ve uluslararası bankacılık yapmak amacıyla kurulmuştur. Bu dönemin bankacılık açısından en önemli özelliklerinden birisi, özel ticaret bankalarının büyük bölümünün holding bankası haline gelmesi olmuştur. Bir sanayi veya ticaret sermayesi grubunun bir bankanın sermayesinin önemli bölümünün sahibi olması anlamına gelen ve dünyada da yaygın olan holding bankacılığı, o dönemde özel sektör yatırımlarını hızlandıracağı düşüncesiyle devlet tarafından teşvik edilmiştir.

Bu dönemde, yatırımların orta ve uzun vadeli finansman ihtiyacının karşılanmasında, bütçeden yapılan transferler, kamu borçlanmaları, özel tasarruflardan sağlanan kaynaklar yanı sıra özellikle Merkez Bankası kredilerinden yararlanılmıştır. Hızla sanayileşmeye çalışılırken, bunun için gerekli yeterli reel kaynağın ekonomi tarafından yaratılamaması, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, bu dönemde de en önemli sorunlardan birisi olmuştur. 1960-1980 döneminde, "Türk mali sistemi, tasarrufları özendirerek kalkınmada öncelik taşıyan alanlara yöneltecek bir yapı içinde bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak, kaynak sağlama ve bu kaynakları kalkınmanın gerektirdiği alanlara yöneltme görevi, kamu kesimi tarafından üstlenilmiştir. Kamu kesiminin reel kaynak sağlama ve bu tür kaynakları arttırmada karşılaştığı güçlükler, bu kesimin Merkez Bankası kredilerine ve bu

krediler büyük ölçüde emisyonla sağlandığı için de enflasyonist kaynaklara dayaklığını artırmıştır. Merkez bankası kredilerinin, özellikle Merkez Bankası tarafından kamu sektörüne kullanılan kredilerin, genellikle ekonomide mal ve hizmet arzına yol açmayan, sübvansiyon biçimindeki ödemelerde kullanılması ve kredilerin geri dönmemesinden dolayı para arzının giderek artması, büyük bir parasal genişleme yaratmıştır. Ekonomideki mal ve hizmet arzını aşan bu tür parasal genişleme, enflasyonun artmasındaki en önemli neden olmuştur" (Akgüç, 1989: 68).

Planlı dönemde hızlı bir kalkınma sağlanmış olmakla birlikte, sanayileşmenin finansmanında enflasyona yol açan yöntemlerin kullanılması ve geliştirilen sanayinin yüksek enflasyon ortamında iç tüketime yönelik üretim yapması ve dışarıya yönelmemesi, 1970'li yıllarda önemli bir döviz darboğazının yaşanmasına neden olmuştur. Bu darboğazı aşmak için alman dövize çevrilebilir mevduat uygulaması ve benzeri önlemler sonucu dış borçlar önemli oranda artmıştır. Ödemeler dengesi ve döviz kıtlığı sorunu nedeniyle, dışalım yapılmasının zorlaşması ve ithal ikamesi stratejisi ile kurulan fabrikaların dışalım girdisi almasında karşılaşılan sorunlar nedeniyle eksik kapasite ile çalışmaya başlaması, 1980'li yılların başında, bu sanayileşme stratejisinin terk edilmesine, ve dış piyasalara üretim yapmayı hedef alan bir stratejinin benimsenmesine neden olmuştur.

1.2.6. Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi (1980 Sonrası)

Serbestleşme ve dışa açılma döneminde ki ilk yenilik , 1 Temmuz 1980 tarihinde gerek kredi gerekse mevduat faizlerinin büyük ölçüde serbest bırakıldığı ve bankalara mevduat sertifikası çıkarma yetkisinin verilmesidir .Bu yetkinin piyasada ki ismi Türkiye 'de Temmuz Bankacılığı dır.

İlerli yıllarda 1981 Yılında Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılmış ve 1982 yılında da çalışmalarına başlamıştır. 1985 Yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuş ancak 1986 yılında faaliyete geçmiştir. Aynı yıl bankalar arası para piyasası oluşturulmuştur.

Yeni stratejiyi desteklemek, ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanmasını ve tasarrufların istikrarlı büyüme için gerekli seviyeye yükseltilmesini sağlamak amacıyla, esnek

döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

"1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir; uluslararası denetim ve gözetim sistemi ile uluslararası bankacılık standartları sisteme tanıtılmış, tek düzen hesap planı uygulaması getirilmiş, bilançolar dış denetime tabi tutulmuş, mevduat sigorta fonu kurulmuş ve donuk kredilere daha gerçekçi karşılık uygulanması getirilmiştir. Interbank piyasası kurulmuştur. Türkiye'de yerleşik kişilere döviz tutma ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. Merkez Bankası, 1987 yılında açık piyasa işlemlerine başlamıştır. 1988 yılında döviz piyasası kurulmuştur. 1989 yılında döviz işlemleri ve sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. 1990 yılında TL'nin konvertibilitesi ilan edilmiştir. Yurtdışında yerleşik kişilere Türkiye'de menkul kıymet yatırımı yapma, TL ve döviz mevduatı açma izni verilmiştir. 1990 yılında, Merkez Bankası öngörülebilirliğin artması ve mali piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasına yönelik olarak para programını tanıtmış ve uygulamasını başlatmıştır. 1992 yılında, elektronik fon transfer sistemine işlerlik kazandırılmıştır"(Keskin, 1993:43).

1988 yılında yapılan değişiklikle Merkez Bankası bünyesinde döviz ve efektif piyasalar açılmıştır. Bu işlemlerle Merkez Bankası'nın kur politikasına yardımcı olacak bir araç sağlanmıştır.

1990 yılındaki önemli gelişme Merkez Bankasının para programı uygulaması olmuştur. Merkez bankası parasının toplam yükümlülükler içindeki payının artırılması programın ana hedefi olmuştur. Aynı yıl serbest bölgelerde ' kıyı bankacılığı ' da dahil tüm bankacılık işlemlerini yapmak üzere banka kurulması ve yabancı bankalarının şube açmasını mümkün kılan yasal düzenlemeler yapılmıştır.

1 Nisan 1992 tarihinde Elektronik Fon Transferi EFT sistemi, 43 bankanın katılımı ile işleme geçirilmiştir.

1993 yılının sonlarına doğru hükümetin uyguladığı ekonomik politikalar ve Hazine ihalelerini iptal etmesi ve bunlara bağlı olarak uluslararası rating kuruluşlarının ülkemizin kredi notunu düşürmesi kriz ortamını hazırlamıştır. Bu gelişmeler, aşırı değerlenen TL'de devalüasyon beklentisiyle birleşince 1994 başlarında kriz patlak vermiştir. Hazine ihalelerinin iptali sonucu piyasada kalan TL, Hazine

ve TCMB arasındaki uyuşmazlık nedeniyle piyasada kalmış ve dövize yönelmiştir. Bu durum kurlarda hızlı bir artışa yol açmış ve büyük oranda açık pozisyonu olan bankalar zor durumda kalmıştır. 1990 yılında 1.8 milyar dolar olan bankacılık sektörünün açık pozisyonu 1993 sonunda 4.8 milyar dolara ulaşmıştır. Döviz kurundaki ani hareketler yüksek kur riski taşıyan bankaların kambiyo zararlarının büyümesine, bazı bankaların ödeme gücünün içine girmesine, bazılarının ise kapanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Marmarabank TYT Bank ve İmpexbank kapanmıştır. 5 Nisan Kararlarının ardından kur üç günde neredeyse iki misline çıkmıştır.

1994 yılı mali sektör ve bankalar açısından risklerin zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki ısrarcı yaklaşım nedeniyle mali sektörde tansiyon yükselmiştir. Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve mali araçlara getirilen vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden mali araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Faiz oranları rekor seviyelere yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, mali sistem küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68.6 milyar dolardan 51.6 milyar dolara, özkaynakları ise 6.6 milyar dolardan 4.3 milyar dolara küçülmüştür.

1996-1998 döneminde kısa süreli hükümetlerin iktidarda olması ve ekonomideki belirsizlik bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Ekonomide yapısal önlemlerin alınmaması ve buna bağlı olarak büyüyen kamu açıklarının finansmanı, bankacılık sektörünün açık pozisyonlarını tekrar artırarak, kamu kağıtlarını

almalarını ve kolay kazanç sağlamalarını teşvik etmiştir. 1996-1998 döneminde bankacılık sektörünün açık pozisyonundaki gelişme bu durumu açıkça yansıtmaktadır. 1996'da 4.9 milyar dolar olan açık pozisyon 1997'de aniden 9.7 milyar dolara, 1998'de de 11.7 milyar dolara yükselmiştir. 1999 yılında 13.2 milyar, 2000 yılı sonunda da 17.3 milyar dolara çıkan açık pozisyon rakamı. Kasım Krizi öncesi Haziran 2000 itibarıyla 19.2 milyar dolara ulaşmıştı. Bu durum bankaların açık pozisyon yaratarak TL kaynak bulmaları ve bunları risksiz kazanç sağlayan kamu kağıtlarına yatırımları olgusunun 1990'larm ikinci yansında da devam ettiğini açıkça göstermektedir. Bankacılık

sektörünün bu sorunu 2000 ve 2001'deki krizlerde ve bankaların TMSF'ye devrinde önemli rol oynamıştır.

1996 Yılında Hükümet tarafından bir dizi ekonomik kararlar açıklanmıştır. Bu kararlar içinde sektör ile ilgili olan en önemli karar, T.C .Ziraat Bankasında açılacak ve 'Bedelsiz İthalat Hesabı ' olarak adlandırılan hesap ve kamu kuruluşlarının fonlarının ortak bir havuzda toplanıp yönetimi için Hazine Müsteşarlığının yetkilendirilmesi olmuştur.

Türkiye 1997 yılına yeni bir para kavramı, gerçek kişiler için menkul kıymet gelirlerinin beyana tabi tutularak vergilendirilmesi uygulamasının başlatılması ve denk bütçe uygulamaları tartışmalarıyla girmiştir. Siyasi tansiyon yükselmiştir. Yılın ortasında Hükümet değişmiştir. Yeni Hükümet ekonomide önceliği enflasyonun düşürülmesine vermiş bütçe disiplini benimsenmiştir. Yurtdışı borçlanmanın arttırılması amacıyla IMF ile bir anlaşma zemini bulunmaya çalışılmıştır. Piyasaların beklentilerini olumlu yönde etkilemek üzere temel makro sorunların çözümü konusunda bir takvim hazırlanmıştır. Bu arada kamu ürünlerine yüksek oranlı ayarlamalar yapılmış ve dolaylı vergiler arttırılmıştır. Hazine ile Merkez Bankası arasında piyasalarda belirsizliği azaltacak bir protokol uygulamaya konulmuştur. Hazine, borçlanma programı açıklamış, bütçe hedefleri kamuoyuna duyurulmuş ve ek bütçe istenmeyeceği vurgulanmıştır. Hazine Merkez Bankası'ndan avans kullanımını durdurmuştur. Kaynak talebi mali piyasalara dönmüştür. Faiz oranlarında kısa süreli bir yükselişin ardından Hazine'nin programını kararlılıkla sürdürdüğünün görülmesi ve borçlanma gereksiniminin azalmaya başlamasıyla birlikte TL finansal araçlara olan talep artmış, piyasalarda istikrar bozulmadan faizler hızla gerilemiştir. Asya'da başlayan ve tüm mali piyasaları olumsuz yönde etkileyen krize ve Körfezde yaşanan gerginliğe rağmen yurtdışı ve yurtiçi yatırımcıların beklentilerindeki iyileşme döviz rezervlerinin yükselmesine neden olmuştur. Bu arada bankaların açık pozisyonları büyümüş, kısa vadeli faiz oranlarının azalmasına bağlı olarak repo mevduata dönmeye başlamıştır.

Bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılığının daha da arttığı bir yapıda Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi özellikle aşın gecelik borçlanma

ihtiyacı da olan kamu bankalarıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TSMF) kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur.

2001 Şubat ayında Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler uygulanan programa ve kur çapasına olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve döviz talebi önemli ölçüde yükselmiştir. Merkez Bankası yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, ancak ortaya çıkan likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının aşın düzeyde günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu ortamda uygulanmakta olan döviz kuru sistemi terkedilerek Türk Lirası dalgalanmaya bırakılmıştır.

Özellikle 1990'lı yıllarda yüksek boyutlara kamu açıklarının borçlanarak finansmanı faiz oranlarını arttırmış, bu sebeple artan faiz oranları kamunun faiz ödemelerini, faiz ödemeleri de kamu açıklarını tekrar arttırmıştır.

Önemli gelişmelerin yaşandığı finansal ortamda bazen yüksek getirilir elde edilmiş, bazen de krizler yaşanmıştır. Enflasyonu düşürme programı 2000 2002 ismi ile uygulamaya konan program 2000 Kasım'da derin bir yara almış (Demirbank fona devredilmiştir) , Şubat 2001 tarihinde de tamamen çökmüştür.

Ülkemiz bankacılık sektörü finansal aktiflerin % 75 'ine sahiptir ve banka dışı finansal kuruluşlarda da önemli iştirakler vardır. Haziran 2000 tarihinde 81 olan banka sayısı Haziran 2001 tarihinde 74 e düşmüştür. 7687 şube sayısından 7542 şube sayısına gerilemiştir.

2 . BİLANÇO BÜYÜKLÜĞÜ

Planlı dönemde uygulanan negatif reel faiz ve aşırı değerli yerli para politikaları bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemiş, özellikle 1976-1980 döneminde tasarruflar azalmış ve mali sistem küçülmüştür. Bilanço büyüklüğündeki nominal büyüme, 1960-1964 döneminde enflasyon oranının oldukça üzerinde seyretmiş ancak kur artışının gerisinde kalmıştır. 1965-1975 döneminde bilanço büyüklüğündeki nominal büyüme oranı hem enflasyon oranının hem de devalüasyon oranının üzerinde gerçekleşmiştir. 1976-1980 döneminde

hem enflasyon hem de devalüasyon oranları bilanço büyüklüğündeki nominal büyüme oranından daha yüksek olmuştur.

Tasarrufları artırmak ve mali sistem içine çekebilmek için 1980'den sonra benimsenen pozitif reel faiz ve esnek kur politikaları, sektöre yeni banka girişlerine izin verilmesi, sektörün yabancı banka rekabetine açılması, ve döviz işlemleri ile sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi, sektörün hızla büyümesine neden olmuş, bilanço büyüklüğündeki nominal büyüme oranı 1981-1997 döneminde enflasyon ve devalüasyon oranlarının üzerinde gerçekleşmiştir.

Bilanço büyüklüğünde reel (dolar bazında) en hızlı büyüme 1971-1975 döneminde meydana gelmiştir. Bu oran, 1976-1980 döneminde önemli ölçüde azalmış ancak 1981-1990 döneminde tekrar yükselme eğilimi göstermiştir. 1991-1997 döneminde reel bazda bilanço büyüklüğü büyüme oranı özellikle 1994 yılında yaşanan mali krizin etkisiyle tekrar azalmıştır. 1994 yılında hem milli gelir hem de bankacılık sektörü bilanço büyüklüğü yüzde 27 oranında küçülmüştür.

1980 sonrası sektörde büyümenin en önemli göstergesi bilançonun milli gelire oranının artmasıdır. Bu oranda 1965-1970 döneminde yüzde 50 seviyesine ulaşıldıktan sonra 1971-1980 döneminde yaklaşık 10 puanlık bir azalma meydana gelmiş, 1980 sonrasında ise sektördeki büyümenin ekonomik büyümeden daha hızlı olmasına bağlı olarak bu oran sürekli artarak 1991-1997 döneminde yüzde 55 seviyesine ulaşmıştır.

Kalkınma ve yatırım bankaları dışındaki banka gruplarının reel bazda (dolar bazında) bilanço büyüklüklerindeki büyüme oranı 1960-1975 döneminde sürekli olarak artmıştır. Kalkınma ve yatırım bankalarının bilanço büyüklüğünde özellikle 1964 yılında meydana gelen önemli miktardaki reel artış nedeniyle büyüme oranı 1960-1964 döneminde yüzde 343 ile en yüksek değerini almıştır. 1976-1980 döneminde tüm banka grupları için bilanço büyüklüğündeki reel büyüme oranı önemli miktarlarda azalma göstermiştir. Reel büyüme oranlarında 1981-1990 döneminde artış eğilimi gözlenmiş, ancak 1991-1997 döneminde özel sermayeli ve kamusal sermayeli bankalar için bu oranlar tekrar düşmüş, yabancı sermayeli bankaların büyüme oranı ise yaklaşık aynı kalmıştır.

Banka gruplarına göre bilanço büyüklüğü incelendiğinde sektör içinde ticaret bankalarının önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. 1960-1980 döneminde kalkınma ve yatırım bankacılığına önem verilmiş olması nedeniyle bu bankaların toplam bilanço büyüklüğü içindeki payı yaklaşık yüzde 15 seviyesinde olmuştur. 1980 sonrasında da kalkınma ve yatırım bankalarının payı azalmıştır. Ülkemizde yüksek enflasyon ve diğer belirsizlikler nedeniyle uzun vadeli fon arzının çok sınırlı kalmasına bağlı olarak kalkınma ve yatırım bankacılığının fazla gelişmemiş olması sanayi yatırımları için gerekli olan orta ve uzun dönemli fon ihtiyacının karşılanmasında güçlükler yaşanmasına neden olmaktadır.

Özel sermayeli bankaların sektör payı 1959-1964 döneminde yüzde 27 iken bu oran sürekli artış göstererek 1991-1997 döneminde yüzde 51 seviyesine ulaşmıştır. Kamusal sermayeli bankaların payında ise tersine bir gelişme gözlenmiş, bu pay 1959-1964 döneminde yüzde 64 iken 1991-1997 döneminde yüzde 39 seviyesinde gerilemiştir. Bu gerilemeye rağmen sayıca azalan kamusal sermayeli bankalar sektörde bilanço büyüklüğü, mevduat ve krediler içindeki pay itibarıyla önemli bir ağırlığa sahip bulunmaktadır.

Yabancı sermayeli bankaların bilanço büyüklüğü içindeki payı oldukça küçük (yüzde 4) bir seviyededir ve bu bankalar daha çok toptancı bankacılık alanında faaliyet göstermektedir. Yabancı sermayeli bankalar, özellikle 1980 sonrasında, getirdikleri yeni teknikler ve modern bankacılık anlayışı ile sektörde rekabet ortamının yaratılması ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Sektörde özel sermayeli bankaların ağırlığının arttığı ve kamusal sermayeli bankaların payının azaldığının bir diğer göstergesi de bu banka gruplarının bilanço büyüklüklerinin milli gelire oranında uzun dönemde görülen değişimdir. Özel sermayeli bankaların bilanço büyüklüğünün milli gelire oranı, 1959-1997 döneminde sürekli olarak artarak 1991-1997 döneminde yüzde 28 seviyesine ulaşmıştır. Kamusal sermayeli bankaların bilanço büyüklüğünün milli gelire oranı ise 1959-1980 döneminde sürekli olarak azalma eğilimi gösterdikten sonra 1981-1990 döneminde yükseliş eğilimi göstermiş ancak 1991-1997 döneminde tekrar azalmıştır.

Döviz işlemlerinin serbestleştirilmesi uygulamasının bir uzantısı olarak dövizle ilişkin işlemleri kolaylaştırmak üzere 1984 yılında yurtdışında yerleşik kişilerin döviz tevdiat hesabı açmalarına izin verilmiştir. 1982 yılında yaşanan mali kriz sonrası faizlerin Merkez Bankası tarafından belirlenmesi uygulamasının başlatılması ve 1984-1988 döneminde TL mevduat faizlerinin enflasyon oranının gerisinde kalması, uygulanan kur politikası ve enflasyonist beklentiler döviz tevdiat hesaplarında toplanan mevduatın hızla artmasına neden olmuştur. TL mevduatını cazip hale getirmek için 1988 yılında mevduat faizlerinin serbest piyasa şartlarında belirlenmesi uygulamasına geri dönülmüş ayrıca döviz tevdiat hesaplarına uygulanmakta olan bazı vergi ve karşılık avantajlar kaldırılmıştır. Faiz oranlarındaki yükselme ve 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte TL'ye olan talep artmış, döviz arzı büyümüş ve döviz mevduatına olan talep yavaşlamıştır. 1990 yılından sonra kamu kesimi açıklarının büyümesi ve bu açıkların finansmanında enflasyonist finansman yöntemleri kullanılması ekonomik birimlerin beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş ve TL finansal araçların pozitif reel getirisine rağmen (1994 yılı hariç) dövizle olan talep artmıştır. YF mevduatın pasifler içindeki payı en yüksek seviyesine yüzde 55 ile 1995 yılında ulaşmış, bu oran son iki yılda yaklaşık aynı düzeyde istikrar kazanmıştır.

Özel sermayeli bankaların toplam mevduat içindeki payı, 1959-1980 arasında sürekli artış eğilimi göstermiştir. Bu pay 1976-1980 döneminde yüzde 63 değerini almıştır. Yurtdışı borçlanma imkanlarının artması sonucu özellikle özel sermayeli bankalar yurtdışı kaynak kullanımına ağırlık vermişler ve yüksek düzeyli mevduat faizi, münzam karşılık ve disonibilite oranlarının mevduatın kaynak maliyetini yükseltmesi nedeniyle mevduat içindeki paylarını azaltmışlardır. Kamusal sermayeli bankaların payı, özel sermayeli bankalarda gözlenen eğilimin tersi bir eğilim göstermektedir. Yabancı sermayeli bankaların payı ise 1959-1997 döneminde genel olarak azalma eğilimi göstermiştir. 1997 yılında toplam mevduat içinde özel sermayeli bankaların payı yüzde 53 seviyesine düşmüş, diğer taraftan kamusal sermayeli bankaların payı yüzde 44 seviyesine yükselmiştir.

Özel sermayeli bankaların ve yabancı, sermayeli bankaların YP mevduatlarının bu banka gruplarının toplam mevduatlarına oranları sektör ortalamasının üzerindedir. Kamusal sermayeli bankaların YP

mevduatının bu banka grubunun toplam mevduatına oranı ise sektör ortalamasının altında değerler almaktadır. Vadeli mevduatın toplam vadeli mevduata oranı hem sektör bazında hem de özel sermayeli ve kamusal sermayeli banka gruplarında artış eğilimi göstermektedir. Yabancı sermayeli bankaların toplam mevduatı içinde vadeli mevduat payı 1994 yılında en düşük seviyesine indirdikten sonra artış eğilimi göstermiştir.

Sektör bazında vadeli mevduatın vade yapısı incelendiğinde bir yıl ve daha fazla vadeli mevduatın toplam vadeli mevduata oranının azalma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşın bir aydan üç aya kadar olan ve altı aydan bir yıla kadar olan vade gruplarındaki mevduatların toplam vadeli mevduata olan oranlarında bir miktar artış olmuştur. Üç aydan altı aya kadar vade grubundaki mevduatın toplam vadeli mevduata oranı 1994 en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra azalma eğilimi göstermiştir.

1980 sonrasında uygulanmaya başlanan ekonomi politikalarının bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinden birisi kaynak maliyetinde meydana gelen hızlı artış olmuştur. Bu dönemde serbest faiz uygulamasına geçilmesinin ardından mevduat ve kredi faizlerinin artması, ekonomideki istikrarsız gelişme ve kamu tasarruflarının kullanımında etkinliğin sağlanması ile ilgili mali reformlarının tamamlanamamasına bağlı olarak kamu açıklarının artması ve bu nedenle enflasyonun yüksek düzeylerde seyretmesinin yarattığı faiz ve kur riskleri ile banka işletme giderlerindeki artış, kaynakların vade yapısının kısılması, ve mevduat münzam karşılıkları ve disonibilite oranlarının ve bankacılık sektörüne uygulanan bazı fon, prim ve kesintilerin yüksekliği kaynak maliyetini yükselten başlıca etkenler olmuştur.

Yükselen kaynak maliyeti nedeniyle kredi riskinde meydana gelen artış bankaları aktif ve pasif yönetimde daha dikkatli davranmaya ve yeni bankacılık ürünleri geliştirmeye yöneltmiştir. Bu dönemde sürekli genişleyen kamu finansman açıkları artan oranda iç borçlanma yoluyla finanse edilmiştir. Kamu açıkları enflasyonun en önemli kaynağı olmuş, enflasyon nedeniyle faiz oranları yüksek kaldığı ve banka kaynaklarının vade yapısı kısıldığı için bankacılık kesimi bu durumdan son derece olumsuz etkilenmiştir. Bankalar kaynaklarını artan ölçülerde devlet iç

borçlanma senetlerine plase etmiştir. Bu nedenle, toplam aktifler içinde kamu kağıtların da içeren likit aktiflerin payı artmıştır.

Krediler toplam aktiflerin en önemli kalemi olma özelliğini korumuştur. Toplam aktifler içinde kredilerin en yüksek olduğu dönem 1965-1980 dönemi, en yüksek olduğu yıllar ise 1967 ve 1976 yılları olmuştur. 1976-1980 döneminde yüzde 55 olan kredilerin aktiflere oranı 1981-1997 döneminde yaklaşık 10 puan azalmış, bu pay en düşük değerlerini 1984 ve 1994 yıllarında almıştır. Kamu menkul kıymet alımı kamuya açılan kredi olduğundan bu büyüklüğün kredi portföyüne eklenmesi durumunda elde edilen kredilerin toplam aktiflere oranında bir değişme meydana gelmemiştir. Krediler ve kamu menkul kıymet alımlarının toplam aktiflere oranı 1991-1997 döneminde yüzde 51 değerini almıştır.

Likit aktiflerin toplam aktiflere oram 1965-1970 döneminde en düşük seviyesine inmiş, izleyen dönemlerde ise pasiflerin vade yapısının kılınmasına bağlı olarak bankalar likit aktiflerini artırmışlar, özellikle bankalar hesabı (bankalardaki mevcutlar) ve menkul değerler cüzdanında dikkate değer artışlar meydana gelmiştir. Menkul değerler içinde özellikle devlet iç borçlanma senetleri alımı artış göstermiştir. Likit aktifler içinden devlet iç borçlanma senetleri kamuya açılan kredi olarak kredi kalemi olarak değerlendirilip likit aktifler içinden çıkarıldığında elde edilen likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payı 1991-1997 döneminde yüzde 28 olmuştur.

1980 sonrası aktif yapısında meydana gelen diğer bir değişiklik donuk aktiflerin payındaki artıştır. Planlı dönemde sanayi yatırımlarının finansmanı için bankalar öncelikli sektörlerle kredi vermekle kalmamış aynı zamanda bu sektörlerdeki iştiraklerini de önemli miktarlarda artırmışlardır. 1980 sonrası bankaların iştiraklerinde azalma meydana gelmiş, bununla birlikte iştirakler ile bazı sabit kıymetlerin enflasyon oranında yeniden değerlendirilmesine izin verilmesine bağlı olarak donuk aktifler bir miktar artmıştır.

Tek düzen hesap planına geçilmesi ile birlikte diğer aktiflerin toplam aktifler içindeki payında 1986-1997 döneminde azalış meydana gelmiştir.

Özel sermayeli bankaların likit aktiflerinin bu banka grubunun toplam aktifleri içindeki payı ve benzer şekilde yabancı sermayeli

bankaların likit aktiflerinin bu banka grubunun toplam aktifleri içindeki payı incelenen dönem boyunca sektör değerlerinin oldukça üzerinde değerler almıştır. Kamusal sermayeli bankaların likit aktiflerinin toplam aktiflere oranı ise incelenen dönem boyunca sektör ortalamasının altında kalmakla birlikte sektördeki artış eğilimine paralel bir artış eğilimi göstermiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının likit aktiflerinin bu banka grubunun likit aktiflerine oranı son 10 yıllık dönemde önemli miktarda artış göstermiştir.

Banka gruplarına göre kredilerin ilgili banka grubunun aktifleri içindeki payı kalkınma ve yatırım bankası dışındaki banka gruplarında sektör ortalamasına yalan değerler almıştır. Kamu kağıtlarına bankaların yapmış oldukları plasmanları içermeyen kredi kalemi dikkate alındığında tüm banka gruplarında kredilerin aktiflere oranı sektör ortalamasında olduğu gibi bir düşme eğilimi göstermektedir.

Kamusal sermayeli bankaların donuk aktiflerinin toplam aktiflerine oranı sektör ortalamasının üzerinde olmakla birlikte bu oranda 1970'li yıllardan başlayarak önemli bir azalma meydana gelmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının donuk aktiflerinin toplam aktiflerine oranı 1986-1990 döneminde önemli oranda artış kaydetmiş ancak daha sonra düşme eğilimine girmiştir. Yabancı sermayeli bankaların payı incelenen dönem içinde sektör ortalamasının oldukça altında seyretmiştir. Özel sermayeli bankaların payı sektör payına paralel bir eğilim sergilemektedir.

2.1. Aktif/Krediler

Reel bazda krediler, özellikle sektör bilanço büyüklüğünün reel olarak en hızlı büyüdüğü 1971-1975 ve 1986-1990 dönemlerinde oldukça yüksek oranlarda büyümüştür. Kredilerde en önemli reel azalma hızları ise 1960, 1970, 1980 ve 1994 yıllarında meydana gelmiştir. 1988 yılından itibaren vermeye başlanan tüketici kredileri, tüketici piyasasındaki yüksek talebin de etkisiyle kısa zamanda önemli miktarda artış göstermiş ve bu yolla bankalar kredi risklerini dağıtma imkanı bulmuştur.

1990'lı yıllarda banka kaynaklarının yapısında yabancı para kaynakların payının artması kredilerin TL, YP dağılımını da etkilemiştir. 1988 yılında yüzde 20 olan YP kredilerin toplam krediler içindeki payı

1993 yılında kadar sürekli artarak yüzde 32 seviyesine ulaşmıştır. 1994 yılında YP kredilerin payında yüzde 48 oranında bir artış meydana gelmiş ve bu pay yüzde 48 olarak gerçekleşmiştir. Son yıllarda YP krediler payında 1994 seviyesi korunmuştur.

Kredilerin mevduata oranı yüzde 140 ile 1965-1970 döneminde en yüksek seviyesine ulaşmış, bu oranın en yüksek olduğu yıl ise 1967 yılı (yüzde 160) olmuştur. 1981 yılından itibaren, kredilerdeki büyümenin mevduattaki büyümenin gerisinde kalmasına bağlı olarak, bu oranda önemli bir azalma meydana gelmiştir. Bu dönemde kaynak maliyetinin ve kredi riskinin artması nedeniyle kredinin plasman olarak cazibesini görece olarak yitirmesi, kamu kağıtlarının reel getirisinin yüksek ve riskinin az olması nedeniyle banka kaynaklarının artan bölümünün devlet iç borçlanma senetlerine plase edilmesi, diğer taraftan pozitif reel faiz politikasına geçilmesinin ardından TL mevduatta daha sonra da döviz tevdiat hesabı açılmasına izin verilmesinin ardından YP mevduatta görülen artışlar, kredilerin mevduata oranındaki düşüşün önemli nedenleri olmuştur. Bu oranın en düşük olduğu 1994'te kredilerin mevduata oranı yüzde 62 olarak gerçekleşmiştir.

TL kredilerin TL mevduata oranı, YP kredilerin YP mevduata oranından yüksektir. 1991-1997 döneminde kredilerin mevduata oranı yüzde 71 iken TL kredilerin TL mevduata oranı yüzde 79, YP kredilerin YP mevduata oranı ise yüzde 63 olarak gerçekleşmiştir.

Özel sermayeli bankaların krediler içindeki payı 1959-1997 arasında sürekli artış eğilimi göstermiştir. Bu pay 1991-1997 döneminde yüzde 49 değerini almıştır. Kamusal sermayeli bankaların payında 1959-1997 döneminde genel olarak azalma meydana gelmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının krediler içindeki payı 1965-1980 döneminde yaklaşık olarak yüzde 24 düzeyinde sabit kalmış ancak 1980-1997 döneminde bu oran yaklaşık olarak yarı yarıya azalış göstermiştir.

2.2. Pasif Krediler

Kaynaklar içinde toplam mevduatın (TL ve yabancı para) payı incelenen dönemde artış eğilimi göstermiştir. 1959-1970 yılları arasında yaklaşık yüzde 40 seviyesinde olan bu oran 1971-1975 döneminde hızla artarak yüzde 52 olarak gerçekleşmiş, 1976-1980 döneminde ise yüzde 48'e gerilemiştir. Mevduatın pasiflere oranı pozitif reel faizlerin etkisiyle

1981-1985 döneminde 10 puanlık bir artışla yüzde 58 seviyesine yükselmiş ve bu oran 1986-1997 döneminde artış eğilimini sürdürmüştür, son dönemde yüzde 61 değerini almıştır. Toplam pasifler içinde TL mevduatın payı, 1976-1980 döneminde yüzde 48 iken 1981-1985 döneminde reel faiz politikası nedeniyle yüzde 55'e yükselmiş, ancak bu oran izleyen dönemde ekonomik birimlerin para ikamesi tercihine bağlı olarak 1986-1990 döneminde yüzde 45'e ve 1991-1997 döneminde yüzde 33'e düşmüştür.

1980 sonrasında pasif yapısında meydana gelen bir diğer değişiklik de, özellikle bankaların yurtdışından kullandıkları kredilerdeki artış nedeniyle, mevduat dışı kaynakların pasiflere oranının artmasıdır. Artış özellikle 1965-1970, 1981-1985 ve 1986-1990 dönemlerinde gerçekleşmiştir. Özkaynakların pasiflere oranı, 1959-1980 döneminde genel olarak azalma eğilimi göstermiş, 1959-1964 döneminde yüzde 15 olan bu oran 1970'li yılların sonlarına doğru yüzde 4 seviyesine kadar düşmüştür. 1980 sonrasında hızlı enflasyonun, faiz riskinin ve kur riskinin yüksek olması bankaların özkaynaklarını güçlendirmelerini gerektirmiş, yasal düzenlemelerle özkaynakların iyileştirilmesine çalışılmıştır. 1981 yılından sonra bir miktar artan bu oran ortalama yüzde 7 seviyesinde seyretmiştir. 1959-1980 yılları arasında da ortalama yüzde 1 olan karların pasifler içindeki payı 1981-1997 döneminde yüzde 2'nin biraz üzerine çıkmıştır.

Özel sermayeli bankaların mevduatının bu banka grubunun toplam pasifleri içindeki payı incelenen dönem süresince sektör ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Bu oran özellikle 1971-1975 döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Kamusal sermayeli bankaların mevduatlarının toplam pasiflerine oranı 1976-1980 döneminde kadar sektör ortalamasının üzerinde değerler almış ancak 1981-1997 döneminde bu oran sektör ortalamasının altına düşmüştür. Yabancı sermayeli bankaların mevduatının bu banka grubunun toplam pasifleri içindeki payı incelenen dönem boyunca artış eğilimi göstermiş ve ilk olarak 1991-1997 döneminde sektör ortalamasının üzerinde bir değer almıştır.

Planlı dönemde mevduat toplama ve kredi vermeye dayanan klasik bankacılığın 1980 sonrasında değişime uğraması ile birlikte ticari bankaların mevduat dışı kaynaklarının bankaların toplam kaynakları

içindeki paylan artma eğilimi göstermiştir. Bu orandaki en hızlı artış kamusal sermayeli banka grubunda olmuştur.

Yabancı sermayeli bankaların özkaynak ve kar toplamının toplam pasiflerine oranı 1959-1980 dönemi boyunca sektör ortalamasının üzerinde seyretmiş ancak daha sonra sektör ortalamasının altına düşmüştür. Kamusal sermayeli bankaların özkaynakların ve karının toplam pasiflerine oranında ise tersi bir gelişme meydana gelmiş, bu oran 1959-1980 döneminde sektör ortalamasının altında değerler alırken daha sonra sektör ortalamasının üzerinde seyretmeye başlamıştır.

Özel sermayeli bankaların özkaynakları ve karının toplam pasiflerine oranı 1986-1997 döneminde sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının özkaynak ve karının toplam pasiflerine oranı 1965-1997 döneminde sektör ortalamasının üzerinde seyretmiştir. Bu oran 1981-1985 döneminde en yüksek seviyesine ulaşarak yüzde 21 değerini almıştır.

1990'lı yıllarda, yüksek enflasyon ve artan ekonomik belirsizlikler nedeniyle ekonomik birimlerin yabancı para finansal aktif tercihlerini arttırması, mevduatın pahalı bir kaynak haline gelmesinin ardından mevduat dışı kaynakların önem kazanması, ve tasarruf sahiplerinin repo tercihlerinin artması bankaların pasif yapısını etkilemiş, yabancı para kaynakların pasifler içindeki payı 1988 yılında yüzde 25 iken bu oran sürekli artış göstererek son yıllarda yüzde 51 seviyesine ulaşmıştır. YP pasiflerin en önemli bölümünü döviz tevdiat hesapları ve yurtdışı bankalardan kullanılan krediler oluşturmuştur.

1980 sonrasında izlenen dışa açık sanayileşme politikası yanında döviz işlemleri ve sermaye hareketlerine getirilen serbestlik, bankalararası döviz piyasasının kurulmuş olması ve yerleşiklerin döviz mevduat taleplerinin artması, bankaların döviz işlemlerinin gelişmesine neden olmuş, bankaların aktif ve pasifleri içerisinde döviz işlemlerinin payı hızla artmıştır. 1988-1993 döneminde yabancı para kaynakları yabancı para aktiflere göre daha hızlı büyümüş bu nedenle bankacılık sektörü açık pozisyonu artmıştır. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ve TL'nin hızla değer yitirmesi nedeniyle bankalar açık pozisyonlarını 1994 senesinde önemli ölçüde azaltmış, açık pozisyon 0,9 milyar dolara gerilemiştir. Açık pozisyon, 1995 yılından itibaren yeniden artmıştır.

Açık pozisyonun en yüksek olduğu seneler 1993 ve 1997 yılları olmuş bu yıllarda açık pozisyon 5 milyar dolara düzeyine ulaşmıştır.

1997 yılı itibarıyla özel sermayeli bankalar ile yabancı sermayeli bankaların açık pozisyonları bulunmakta, kamusal sermayeli bankalar ile kalkınma ve yatırım bankalarının ise yabancı para aktifleri yabancı para pasiflerini aşmaktadır. 1994 mali krizi öncesi özel sermayeli bankaların açık pozisyonları 3,7 milyar dolarken 1994 yılında 0,7 milyar dolara gerilemiş, ancak izleyen yıllarda tekrar artarak 1997 yılında 4,5 milyar dolar değerini almıştır.

2.3. Mevduat

Ticaret bankalarının en önemli fon kaynağı olan mevduat 1960-1975 döneminde reel olarak sürekli artan oranlarda büyümüştür. Özellikle 1971-1975 döneminde yüzde 32 gibi oldukça yüksek bir büyüme oranı gerçekleşmiştir. Bu büyüme eğilimi 1976-1980 döneminde çarpıcı bir değişime uğramış, bu dönemde mevduatta reel olarak büyüme olmamıştır. 1981 yılından sonra uygulanan pozitif reel faiz uygulamasının etkisiyle başlangıçta TL daha sonra da YP mevduatta dikkat çeken oranlarda reel büyüme eğilimi görülmeye başlamış, mevduatın yüksek maliyetli bir kaynak olması, mevduat dışı kaynaklarda görülen artış ve tasarruf sahiplerinin repo tercihlerindeki artışa rağmen mevduat sektörünün en önemli kaynağı olma özelliğini sürdürmüştür.

Enflasyonun yüksek düzeylerde seyretmesi ve belirsizliklerin artması nedeniyle faiz oranlarının düşürülebilmesi, mevduatın munzam karşılığı, dispoizibilite ve fon oranlarının uluslararası standartların oldukça üzerinde olması ve Tasarruf Mevduatı Sigorta primleri, mevduatın görece olarak yüksek maliyetli bir kaynak haline gelmesinin en önemli nedenleridir. Bankalar arası TL ve döviz piyasalarının kurulmasının ardından sistemdeki likidite riski azalmış olmasına rağmen karşılık oranlarının yüksek düzeylerde belirlenmesi sonucu bankalar topladıkları mevduatın önemli bir bölümünü karşılık olarak ayırmak zorunda kalmışlardır. 1982 mali krizinin ardından getirilen kısmi mevduat sigortası uygulaması, 1994 mali krizinden sonra tüm tasarruf mevduatını kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiş, bu uygulama tasarruf sahiplerinin bankacılık sistemine olan güveni

arttırmış olmakla birlikte, hem mevduat sahiplerinin risk faktörüne olan duyarlılıklarının azalmasına hem de sektörde risk yönetiminde dikkatli davranmayan bankalar lehine haksız rekabete yol açmış ve ödenen primler nedeniyle bankaların kaynak maliyeti artmıştır.

Döviz işlemlerinin serbestleştirilmesi uygulamasının bir uzantısı olarak dövizle ilişkin işlemleri kolaylaştırmak üzere 1984 yılında yurtiçinde yerleşik kişilerin döviz tevdiat hesabı açmalarına izin verilmiştir. 1982 yılında yaşanan mali kriz sonrası faizlerin Merkez Bankası tarafından belirlenmesi uygulamasının başlatılması ve 1984-1988 döneminde TL mevduat faizlerinin enflasyon oranının gerisinde kalması, uygulanan kur politikası ve enflasyonist beklentiler döviz tevdiat hesaplarında toplanan mevduatın hızla artmasına neden olmuştur. TL mevduatını cazip hale getirmek için 1988 yılında mevduat faizlerinin serbest piyasa şartlarında belirlenmesi uygulamasına geri dönülmüş ayrıca döviz tevdiat hesaplarına uygulanmakta olan bazı vergi ve karşılık avantajlar kaldırılmıştır. Faiz oranlarındaki yükselme ve 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte TL'ye olan talep artmış, döviz arzı büyümüş ve döviz mevduatına olan talep yavaşlamıştır. 1990 yılından sonra kamu kesimi açıklarının büyümesi ve bu açıkların finansmanında enflasyonist finansman yöntemleri kullanılması ekonomik birimlerin beklentilerini olumsuz yönde etkilemiş ve TL finansal araçların pozitif reel getirisine rağmen (1994 yılı hariç) dövizle olan talep artmıştır. YP mevduatın pasifler içindeki payı en yüksek seviyesine yüzde 55 ile 1995 yılında ulaşmış, bu oran son iki yılda yaklaşık aynı düzeyde istikrar kazanmıştır.

Özel sermayeli bankaların toplam mevduat içindeki payı, 1959-1980 arasında sürekli artış eğilimi göstermiştir. Bu pay 1976-1980 döneminde yüzde 63 değerini almıştır. Yurtdışı borçlanma imkanlarının artması sonucu özellikle özel sermayeli bankalar yurtdışı kaynak kullanımına ağırlık vermişler ve yüksek düzeyli mevduat faizi, munzam karşılık ve disponibilitate oranlarının mevduatın kaynak maliyetini yükseltmesi nedeniyle mevduat içindeki paylarını azaltmışlardır. Kamusal sermayeli bankaların payı, özel sermayeli bankalarda gözlenen eğilimin tersi bir eğilim göstermektedir. Yabancı sermayeli bankaların payı ise 1959-1997 döneminde genel olarak azalma eğilimi göstermiştir. 1997 yılında toplam mevduat içinde özel sermayeli bankaların payı

yüzde 53 seviyesine düşmüş, diğer taraftan kamusal sermayeli bankaların payı yüzde 44 seviyesine yükselmiştir.

Özel sermayeli bankaların ve yabancı sermayeli bankaların YP mevduatlarının bu banka gruplarının toplam mevduatlarına oranları sektör ortalamasının üzerindedir. Kamusal sermayeli bankaların YP mevduatının bu banka grubunun toplam mevduatına oranı ise sektör ortalamasının altında değerler almaktadır. Vadeli mevduatın toplam mevduata oranı hem sektör bazında hem de özel sermayeli ve kamusal sermayeli banka gruplarında artış eğilimi göstermektedir. Yabancı sermayeli bankaların toplam mevduatı içinde vadeli mevduatın payı 1994 yılında en düşük seviyesine indikten sonra artış eğilimi göstermiştir.

Sektör bazında vadeli mevduatın vade yapısı incelendiğinde 1 yıl ve daha fazla vadeli mevduata toplam vadeli mevduata oranının azalma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık 1 aydan 3 aya kadar olan ve 6 aydan 1 yıla kadar olan vade gruplarındaki mevduatların toplam vadeli mevduata olan oranlarında bir miktar artış olmuştur. 3 aydan 6 aya kadar olan vade grubundaki mevduatın toplam vadeli mevduata oranı 1994 yılında en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra azalma eğilimi göstermiştir.

2.4. Özkaynak

Özkaynaklarda 1960-1997 yılları arasında önemli oranlarda artış meydana gelmiş, 1959 yılında 0.8 milyar dolar olan özkaynaklar yüzde 618 oranında artarak 1997 yılında 6 milyar dolar değerini almıştır.

Özkaynaklardaki reel büyüme, banka sayısındaki artış ve 1985 yılında çıkarılan Bankalar Kanunu ile sermaye yeterlik rasyosunun kabul edilmesinin de etkisiyle, özellikle 1981 yılından sonra meydana gelmiş, 1981-1997 döneminde 1991, 1992 ve 1994 yılları hariç tüm yıllarda özkaynaklar reel olarak büyümüştür. Büyümenin en yüksek olduğu yıllar yüzde 37 ile 1981 yılı, yüzde 41 ile 1982 yılı ve yüzde 46 ile 1989 yılı olmuştur. Daralmanın en yüksek olduğu 1994 yılında yaşanan yüksek oranlı devalüasyonun da etkisiyle özkaynaklarda reel bazda (dolar bazında) yüzde 31 oranında azalma meydana gelmiştir. Son yıllarda özkaynaklardaki artışın kaynakları özel sermayeli bankalar için yedek akçelerdeki ve kamusal sermayeli bankalar için değerlendirme fonundaki artışlar, kalkınma ve yatırım bankaları için ise zararlıdaki

azalış olmuştur. Sektör bazında özkaynakların içinde ödenmiş sermayenin payı 1976-1980 döneminde yüzde 95 ile en yüksek seviyesine ulaşmış, bu dönemden sonra azalma eğilimi göstermiştir. Diğer taraftan zararın özkaynaklara oranı da bu dönemde yüzde 28 olarak rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Zararın özkaynaklara oranının en yüksek olduğu yıllar 1978 ve 1979 yılları olmuştur.

Özel sermayeli bankaların özkaynaklar içindeki payı 1959-1997 döneminde sürekli bir artış eğilimi göstermiş buna karşılık kamusal sermayeli bankaların özkaynaklar içindeki payı sürekli olarak azalmıştır. 1959-1964 döneminde özel sermayeli bankaların payı yüzde 12 ve kamusal sermayeli bankaların payı yüzde 83 iken 1991-1997 döneminde özel sermayeli bankaların payı 46 puanlık bir artışla yüzde 58, kamusal sermayeli bankaların payı ise 54 puanlık bir azalışla yüzde 29 olmuştur. Kalkınma ve yatırım bankalarının payı 1976-1980 döneminde en yüksek seviyesine ulaşarak yüzde 19 olarak gerçekleşmiştir. Yabancı sermayeli bankaların payı ise son yıllarda artış göstererek 1991-1997 döneminde yüzde 4 olmuştur.

2.5. Banka Kar ve Zarar Performansı

Banka karları ve kar eden bankaların karlarından zarar eden bankaların zararlarının çıkarılması ile elde edilen zarar sonrası karlar reel bazda 1980 yılından sonra önemli bir artış göstermiştir. Ancak karlılık enflasyonun gerisinde kalmıştır.

Net dönem karının ortalama özkaynaklara oranı 1960-1980 döneminde yaklaşık yüzde 9 iken bu oran 1981-1997 döneminde artış göstererek yaklaşık yüzde 40 olmuştur. Benzer şekilde net dönem karının ortalama toplam aktiflere oranı ve net dönem karının ortalama ödenmiş sermayeye oranı da 1981-1997 döneminde 1960-1980 dönemine göre artmıştır.

Özel sermayeli bankaların ve yabancı sermayeli bankaların zarar sonrası karı reel bazda sektör ile benzer bir eğilim göstererek 1980 sonrasında önemli miktarda artmıştır. Kamusal sermayeli bankaların 1971-1980 döneminde negatif olan zarar sonrası karında (reel bazda) 1981-1990 döneminde önemli bir iyileşme meydana gelmiştir. 1991-1997 döneminde kamusal sermayeli bankaların reel bazda zarar sonrası karı bir önceki döneme göre azalış göstermiştir. Kalkınma ve yatırım bankalarının reel bazda zarar sonrası karında 1959-1980 döneminde artış

eğilimi gözlenmiş ancak 1980 sonrasında yaklaşık olarak 1976-1980 dönemindeki değerini korumuştur.

Karlılıkta gözlenen büyüme eğilimi özellikle yabancı sermayeli ve özel sermayeli bankalarda meydana gelmiştir. Ortalama özkaynak karlılığı yabancı sermayeli bankalarda 1976-1997 döneminde (özellikle 1981 ve 1994 yıllarında) ve özel sermayeli bankalarda 1991-1997 döneminde oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir. 1959-1997 döneminde yabancı sermayeli bankalar dışındaki banka gruplarında ortalama özkaynak karlılığı genel olarak enflasyon oranının gerisinde kalmıştır.

1998 Yılında 2517 Milyon USD olan bankacılık sistemi kar rakamı. 1999 yılında 566 Milyon USD zarar rakamına gerilemiştir. 2000 yılında son yılların en büyük zarar rakamı ile yılı kapatan sektör 4 Milyar USD zarar yazmıştır. 2001 yılında bu zarar rakamı 3.5 Milyar USD civarına gerilemiş. 2002 yılında sektör 1.4 Milyar USD kar elde etmiştir.

2.5.1. Banka, Şube ve Personel Sayıları

Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların sayısı 1959 yılında 51'den 1998 yılında 60'a, kalkınma bankalarıyla birlikte 73'e yükselmiştir. Bu dönem içinde çok sayıda yeni banka sisteme girmiş, sistemde var olan bazı bankalar birleştirilerek veya faaliyetlerine son verilerek sistem dışına çıkarılmıştır. 1959 yılında faaliyet gösteren ticari bankaların 20'si özel, 12'si mahalli 4'ü kamusal sermayeli ve 5'i yabancı banka iken 1998 yılında özel bankaların sayısı 36'ya, yabancı bankaların sayısı 18'e yükselmiş, kamusal sermayeli bankaların sayısı ise 5'e gerilemiştir. Bu arada, özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren sayılan hızla artan kalkınma ve yatırım bankalarının sayısı da 13'e yükselmiştir.

Banka sayısı 1980 yılına kadar gerilemiş, 1980 yılından sonra hızla artmıştır. Banka sayısının en yüksek olduğu dönem ortalama 69 banka ile 1991-1997 dönemi olmuş, banka sayısının en düşük

olduğu 1971-1980 döneminde ise sektörde ortalama 43 banka faaliyet göstermiştir. 1980 sonrasında ekonomik yapıda meydana gelen değişim, mali sistemdeki büyüme ve derinleşme ve 1985 yılında çıkarılan Bankalar Kanunu ile sektöre banka girişi ile ilgili bazı önemli engellerin kaldırılmış olması 1986-1997 döneminde banka sayısının önemli miktarda artmasına neden olmuştur.

1961-1990 döneminde şube sayısında sürekli artış meydana gelmiş, 1991-1997 döneminde ise şube sayısı azalmıştır. Şube sayısının en hızlı artış gösterdiği dönem yüzde 62'lik artışın meydana geldiği 1971-1975 dönemi olmuştur. Bu dönemde sonra şube sayısındaki artış hızı giderek artan oranlarda azalma göstermiştir. Planlı dönemde mevduat toplamaya ağırlık verilmesi şube bankacılığının gelişmesine neden olmuştur. 1980 sonrasında ise serbest faiz politikasının benimsenmesi ile birlikte mevduatın pahalı bir kaynak haline gelmesi ve bilgisayara dayalı bankacılığa geçilmesi, özellikle 1989-1994 döneminde şubeleşme sürecini önemli ölçüde yavaşlatmıştır. 1980 sonrasında az şube ile toptancı bankacılık yapan banka sayısının artması da şube sayısının artışını sınırlandırmıştır.

Özel sermayeli bankaların şube sayısında 1991-1997 dışındaki tüm dönemlerde artış meydana gelmiş artış hızının en yüksek olduğu dönem 1971-1975 dönemi olmuştur. Kamusal sermayeli bankaların şube sayısında 1961-1985 arasındaki dönemlerde düzenli olarak yaklaşık yüzde 35 oranında artışlar meydana gelirken 1986-1997 döneminde şube sayısında hemen hemen hiç artış olmamıştır. Yabancı sermayeli bankaların şube sayılarında ise en hızlı artışlar 1965-1975 döneminde yaşanmıştır.

Personel sayısında şube sayısına benzer bir genel eğilim gözlenmektedir. Personel sayısında da en hızlı büyüme oranı 1971-1975 döneminde gözlenmiş, daha sonraki dönemlerde sürekli olarak büyüme oranında azalma meydana gelmiş, 1991-1997 döneminde ise personel sayısında yüzde 2 oranında bir azalma meydana gelmiştir.

2000 Yılında 79 olan banka sayısı , 2001 yılında 61, 2002 yılında 54 olmuştur. 2003 yılı sonunda banka sayısı 50 dir. 2000 yılında 7786 olan şube sayısı. 2001 yılında 6868, 2002 yılında 6064 olmuş. 2003 yılı sonunda bu rakam 5926 ya düşmüştür.

Sonuç

Türkiye'de bankacılık krizlerinin nedeni, Türkiye'nin ekonomik yapısı ve yönetim yetersizliğidir. Yani krizlerin nedeni konjonktürel olmaktan çok yapısalıdır. Dolayısıyla, krize neden olan yapısal sorunlar çözülmediği müddetçe, uygulanan politikalara ve konjonktüre bağlı olarak krizler tekrar edebilecektir. Bankacılık sisteminin yapısı

değiştirilerek, dünya ölçeğinde rekabet edebilir ve teknolojiye ve yeni ekonomik ortama uyum sağlayabilir hale getirilmelidir.

Yeni dönemde, enflasyonda ve faiz oranlarındaki düşüş kaynak maliyetinin düşmesini sağlayacaktır. Ancak, kaynak maliyetini artıran yüksek karşılık oranları makul seviyelere çekilmelidir. Kısacası, sistemin maliyet yönünden etkinliği yeniden sağlanmalıdır.

Birleşme ve devralmaların arttığı ve rekabetin hızlanacağı bu yeni dönemde; teknolojik altyapısını yenileyemeyen, elektronik bankacılık hizmet ve ürünlerini sunamayan, bireysel bankacılık faaliyetlerini artıramayan bankalar kapanmak veya birleşmek zorunda kalacaklardır.

Kamu bankalarının sektördeki ağırlığının ortadan kalkması ve kamunun finansman ihtiyacının düşmesi sonucu kamunun belirleyiciliğinin azalmasıyla birlikte, sektör daha rekabetçi bir yapıya kavuşacaktır

Türk mali sistemi 1980 yılından başlayarak uygulamaya konulan liberal politikalar sonucunda önemli ölçüde yapısal değişikliğe uğramış, dinamizm kazanmıştır. Bu gelişimde, selektif kredi politikalarının kaldırılması, mevduat ve kredi faizlerine serbesti tanınması, liberal kambiyo düzenlemeleri gibi uygulamaların yanı sıra, sektöre ilişkin mevzuat düzenlemelerinin uluslararası normlar seviyesine yükseltilmesi için yapılan çalışmalar da rol oynamıştır.

Kronik enflasyon, bankaların aktif ve pasif yönetimlerini olumsuz bir biçimde etkilerken bankaların, bankacılık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerden çok arbitraj gelirlerine yönelmelerine neden olmuştur. Makroekonomik alandaki belirsizlikler vergi ve yönetsel etkilerle de birleşerek çok ciddi bir vade uyumsuzluğuna da neden olmuştur. Ayrıca kamu bankalarının sistemdeki ağırlığı, yüksek miktarlardaki görev zararları ve fonlanma gereksinimleri de sistemdeki çarpıklıkları artırıcı etki göstermiştir.

Mali sektör reformu sonucunda kurulan BDDK, bankacılık sektörünün düzenlenmesi, gözetimi ve denetimi işlevlerinin tek bir otorite altında toplanmasını sağlamıştır. Bankacılık sektöründe önemli reformlar yapılmıştır. Sermaye hareketleri mevzuatı konusunda ilerleme kaydedilememiştir.

KAYNAKÇA

- Akgüç Öztin (1989): **100 Soruda Türkiye'ye Bankacılık**, İstanbul Gerçek Yayınları.
- Akgüç Öztin (2000): **1999 Yılında Bankalar Mevduat ve Krediler**
- BDDK, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu, 8 Kasım 2001.
- BDDK, Yeniden Yapılandırma Programı, 25 Mayıs 2001.
- BDDK, TMSF Kapsamındaki Bankalar Performans ve Gelişme Raporu, 2 Ağustos 2001
- BDDK, Yıllık Rapor 1998, 1999, 2000, 2001, 2002
- DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler. 1950-1998
- Keskin Ekrem (1993), Türkiye Ekonomisi ve Bankacılık Sistemi, **Finans Dünyası Dergisi**, Sayı: 35, İstanbul.
- Türkiye Bankalar Birliği, Bankalarımız 1995, 1998, 2000, 2001, 2002.
- TCMB, GEGP (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı), 2002.
- Zarakolu Avni (1990), **Cumhuriyet'in 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık**, TBB, Yayını, Ankara,.